

Duchowieństwo katolickie obrządku łacińskiego diecezji przemyskiej wobec działalności Samodzielnego Batalionu Operacyjnego Narodowych Sił Zbrojnych Kryptonim „ZUCH” (1945 – 1947)

W latach okupacji na terenie powiatu sanockiego i powiatów ościennych działały liczne placówki Armii Krajowej (AK), a w niektórych rejonach prężnie rozwijały się struktury Narodowej Organizacji Wojskowej (NOW) i Młodzieży Wielkiej Polski¹ (MWP). Na krótko przed „wyzwoleniem” w oparciu głównie o AK powstawały oddziały samoobrony, zadaniem których było przeciwstawianie się

¹ Młodzież Wielkiej Polski tzw. „Młodzieżówka” – organizacja powstała w 1927 roku z inicjatywy SN. Skupiała młodzież starszych klas gimnazjalnych i dlatego działała także pod nazwą Narodowa Organizacja Gimnazjalna. Była to organizacja ideowo-wychowawcza, która zgodnie z programem SN kultywowała idee patriotyczno-religijne. Jej członkowie, którzy kontynuowali naukę na studiach wyższych, nadal prowadzili swą działalność w organizacji akademickiej Młodzież Wszechpolska. W czasie okupacji członkowie tych organizacji zasilali szeregi NOW. Po „wyzwoleniu” Okręg Sanok MWP rozwinął działalność propagandową i od 19 listopada 1944 roku wydawał pismo *Jestem Polakiem*. Wiosną 1945 roku w Krakowie odbyło się zebranie, na którym powołano Centralne Kierownictwo MWP i MW, które opracowało nową strukturę tych organizacji. Powołano 3 dzielnice, które dzieliły się na okręgi, a te na obwody. Dzielnicę Małopolską o kryptonimie „Janusz” podzielono na 5 okręgów, które nosiły nazwy „Pługów”. Okręg Sanok otrzymał nazwę „Pług V”. Swym zasięgiem obejmował on 4 obwody: Brzozów, Jasło, Krosno i Sanok. Część działaczy sanockiego okręgu MWP współpracowała z oddziałem A. Żubryda. W wyniku aresztowań, które miały miejsce we wrześniu i październiku 1946 roku, Okręg Sanok został rozbity, a w więzieniu znalazło się 18 osób. Zostali oni skazani na kary od 18 miesięcy do 8 lat pozbawienia wolności. Jednak po ogłoszeniu amnestii wszyscy zostali zwolnieni w 1947 roku. F. Mojak, *Ruch niepodległościowy na Podkarpaciu w latach 1939 - 1956*, Jedlicze 2003, s. 134-135; M. Kocyłowski „Czarny”, *Byłem zastępcą Żubryda...*, Sanok 1999, s. 61-62.

coraz aktywniej działającym oddziałom Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) i prowadzenie akcji odwetowych skierowanych przeciwko Ukraińcom. Po „wyzwoleniu” część członków AK ujawniła się przed władzami radzieckimi. Zostali oni w przeważającej części poddani represjom lub wcieleni do Wojska Polskiego (WP). Pozostali wyjechali na Ziemie Odzyskane bądź podjęli zdecydowaną walkę z komunistami. W tym okresie na terenie Sanoka, Brzozowa i Krosna zaktywizowało się Stronnictwo Narodowe (SN) i koła MWP. W Brzozowskim powstała silna struktura Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” (WiN) dysponująca oddziałem zbrojnym pod dowództwem Franciszka Woźniaka ps. „Brzeszcz”. Również bojówki UPA przejawiały na Podkarpaciu coraz aktywniejszą działalność terrorystyczną². W najbliższych latach sytuacja społeczno-polityczna na tych terenach stała się jeszcze bardziej złożona.

Wiosną 1945 roku nastąpiło reaktywowanie i aktywizacja okupacyjnych placówek AK-owskich. Tworzono również nowe grupy dywersyjne sprzeciwiające się rządowi komunistów. W powiecie sanockim wznowiła działalność placówka AK Mrzyglód pod dowództwem Bronisława Bodziaka ps. „Las”, a w rejonie Rymanowa i Wróblika Królewskiego powstały dwie nowe grupy zbrojne pod dowództwem Edmunda Sawczyna ps. „Mundek”, „Puma” i Mariana Skiby ps. „Ryszard”. W powiecie brzozowskim w rejonie Grabownicy podjęła działalność Obozowa Drużyna Bojowa NOW dowodzona przez Mieczysława Bielca ps. „Błysk”. Oddział ten wkrótce podporządkował się Narodowym Siłom Zbrojnym (NSZ). Kolejną grupę w rejonie Sanoka zorganizował Stanisław Kossakowski ps. „Ułan”. Był on dezerterskim z Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej (KW MO) w Rzeszowie. Grupa ta w większości składała się z byłych funkcjonariuszy milicji i Urzędów Bezpieczeństwa (UB). Skład osobowy wszystkich oddziałów rekrutował się w przeważającej części z byłych członków AK. Pomiedzy tymi pięcioma grupami brak było powiązań organizacyjnych³. Kontakty z nimi utrzymywał

² Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie (dalej: AIPN Rz), *Charakterystyka Nr 8 bandy terrorystyczno – rabunkowej o zabarwieniu „NSZ” pod dowództwem ŻUBRYDA Antoniego ps. „ZUCH”*, sygn. IPN-Rz-05/24, mikrofilm CHF-8, sygn. IPN-Rz-0172/9, k. 1-2.

³ AIPN Rz, *Charakterystyka...*, k. 2-3.

jednak Antoni Żubryd, podoficer WP współpracujący jeszcze w okresie okupacji ze strukturami niepodległościowymi.

Po zajęciu Sanoka przez jednostki Armii Czerwonej w sierpniu 1944 roku Żubryd zgłosił się do Komendanta Wojennego miasta i w sanockiej placówce NKWD podjął pracę jako oficer śledczy oraz tłumacz. W tym okresie utrzymywał kontakty „[...] z częścią tzw. nieprzejednanych działaczy polondyńskich ugrupowań politycznych, będąc ich duchowym przywódcą i ideologiem [...]”⁴. Następnie po utworzeniu polskiej administracji terenowej A. Żubryd uzyskał rekomendację Miejskiego Komitetu Polskiej Partii Robotniczej (PPR) do służby w Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP). Decyzja ta została podjęta w porozumieniu z konspiracyjnym Stronnictwem Narodowym⁵. Zadaniem Żubryda „[...] było informowanie organizacji niepodległościowych, o zamierzonych i planowanych działaniach urzędu bezpieczeństwa, właśnie w odniesieniu do zbrojnego podziemia. [...]”⁶. Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Rzeszowie zatwierdził Żubryda na stanowisko oficera śledczego sekcji 7-mej w PUBP w Sanoku w stopniu podporucznika z dniem 26 września 1944 roku⁷. Jednakże opinie przełożonych na temat jego postawy i przydatności w wykonywaniu obowiązków służbowych z tego okresu posiadają wiele sprzeczności. Zdaniem jednych funkcjonariuszy był on „[...] zdyscyplinowanym i sumiennym pracownikiem zasługującym na awans. Według drugich Żubryd w tamtym czasie to zdemoralizowany, nieprzestrzegający dyscypliny pijak, ignorujący polecenia i rozkazy przełożonych, podkreślający swą wyższość nad innymi, utrzymujący kontakty z elementem podejrzanym [...]”⁸. Oceniali

⁴ Tamże, k. 1.

⁵ A. Zagórski, *Antoni Żubryd*, w: *Małopolski słownik biograficzny uczestników działań niepodległościowych 1939 - 1956*, red. T. Gąsiorowski, A. Kuler, A. Zagórski, Z. Zblewski, t. 2, Kraków 1997, s. 158; Archiwum Sądu Okręgowego w Krośnie (dalej: ASO K), *Akta w sprawie karnej, osk. Jerzy Vaulin z art. 148 §1 i inn.*, *Protokół przesłuchania świadka Tadeusza Kędziorskiego*, sygn. II K 3/99, t. 1, k. 133.

⁶ ASO K, *Akta...*, *Protokół przesłuchania świadka Henryka Piecucha*, t. 4, k. 692.

⁷ Tamże, *Kwestionariusz dla współpracowników Resortu Bezpieczeństwa Publicznego*, t. 2a, k. 214.

⁸ AIPN Rz, *Charakterystyka...*, k. 3.

oni, że A. Żubryd nie nadaje się do pracy w Urzędzie Bezpieczeństwa, a nowy szef sanockiego PUBP (od 24 lutego 1945 roku) Tadeusz Sieradzki podejrzewał go o współpracę z polskim podziemiem⁹.

Pełniąc funkcję zastępcy szefa i kierownika sekcji 7-mej śledczej, Żubryd uczestniczył w przesłuchaniach byłych żołnierzy AK oraz kierował działaniami przeciw powstałym po 19 stycznia 1945 roku organizacjom poakowskim. Równocześnie starał się pomagać więźniom i osobom zagrożonym aresztowaniem¹⁰.

Rozbieżności w opiniach o przydatności Żubryda do pracy w resorcie UB oraz wątpliwości związane z jego przeszłością okupacyjną stały się przyczyną ponownego zainteresowania przełożonych jego osobą. Podjęto ściślejszą inwigilację zachowań A. Żubryda w miejscu pracy i życiu prywatnym. W pierwszych dniach czerwca 1945 roku Wydział Kadr WUBP w Rzeszowie zdecydował o zwolnieniu Żubryda z pracy w PUBP. Przesłany do Sanoka odpis rozkazu trafił do rąk Antoniego i spowodował rozpoczęcie przygotowań do dezercji¹¹.

Żubryd „[...] opuścił samowolnie pracę dnia 8.VI.1945 r. [...]”¹². W tym dniu uwolnił ok. 10 osób z aresztu w piwnicach budynku UB,¹³ a z więzienia wyprowadził dwie osoby: Franciszka Haducha i nieznaną z nazwiska kobietę. Dokonał tego, posługując się podrobionym urzędowym pismem z podpisem szefa PUBP – Sieradzkiego. „[...] Obydwie te osoby, w okresie okupacji, były członkami AK i nie ujawniły się, w stosownym czasie[...]”¹⁴.

⁹ A. Zagórski, *Antoni Żubryd*, w: *Małopolski...*, k. 158.

¹⁰ R. Łuszczyński, *Bez tytułu*, Chocianowice 1996, s. 76; ASO K, *Akta..., Protokół przesłuchania świadka: Zygmunta Kellera*, t. 1, k. 127; *Zofii Wojdanowicz*, t. 1, k. 118-119; *Konstantego Pytlowanego*, t. 1, k. 94; *Andrzeja Mazura*, t. 1, k. 3.

¹¹ AIPN Rz, *Charakterystyka...*, k. 3.

¹² Archiwum Komendy Wojewódzkiej Policji w Rzeszowie, *Rozkaz Personalny Nr. 42*, sygn. zbiór rp. WUBP 1945 r., k. 54; Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), zespół nr 101, t. 24, k. 16.

¹³ ASO K, *Akta..., Protokół przesłuchania świadka Zygmunta Kellera*, t. 1, k. 127; *Protokół przesłuchania świadka Andrzeja Romaniaka*, t. 6, k. 1028.

¹⁴ T a m ż e, *Protokół przesłuchania świadka Marcina Drozda*, t. 4, k. 735-737. M. Drozd w latach 1944-1949 był zastępcą naczelnika Aresztu Śledczego w Sanoku. Jest on jedną z osób, których relacje przytaczane w publikacjach prasowych mają dowodzić stosowania przez Żubryda brutalnych metod w trakcie przesłu-

Następnie odjechał do Malinówki, gdzie oczekiwała na niego żona z kilkunastu ludźmi, którzy stali się załączkiem przyszłego oddziału partyzanckiego. Na drugi dzień, gdy odkryto dezercję, UB aresztowało teściową Żubryda i jego czteroletniego syna. Byli oni przetrzymywani przez kilka dni w siedzibie UB w Sanoku¹⁵. W odwecie 15 czerwca 1945 roku żołnierze Żubryda zastrzelili naprzeciwko siedziby PUBP w Sanoku Tadeusza Sieradzkiego i ciężko ranili funkcjonariusza PUBP Zbigniewa Grajka¹⁶. Zamach nie dał spodziewanego rezultatu i dlatego oddział Antoniego Żubryda zajął posterunek MO w Haczowie. Po rozbrojeniu funkcjonariuszy Żubryd zatelefonował do nowego szefa UB w Sanoku por. Zaręby i grożąc rozstrzelaniem 8-miu ujętych milicjantów, zażądał natychmiastowego zwolnienia dziecka. Ultimatum odniosło skutek i Janusz wraz z babką zostali uwolnieni¹⁷. Żadnemu z milicjantów nic się nie stało.

Znając aktualną sytuację w terenie z racji wykonywanej pracy w UB w Sanoku oraz wykorzystując kontakty z okresu okupacji, Żubryd bez trudności nawiązał łączność z działającymi na tym obszarze grupami niepodległościowymi. Były to oddziały partyzanckie Kossakowskiego, Sawczyny, Bodziaka i Skiby. W krótkim czasie podporządkowały się one jego dowództwu. „[...] Jako przedwojenny podoficer zawodowy, rzutki z charakteru, nieznoszący sprzeciwu – wprowadził rygor wojskowy i rządy tzw. „twardej ręki”, które zjednały mu wśród członków autorytet i uznanie [...]”¹⁸. Przyjął wtedy pseudonim „Zuch”¹⁹.

chań. Równocześnie M. Drozd składając zeznania oświadczył, że przed wyprowadzeniem z aresztu Franciszka Haducha Żubryd bardzo mocno go pobił co „stanowiło taki swoisty teatrzyk”. Należy domniemywać, że wymogi konspiracji również wcześniej wymuszały na Żubrydzie podobne zachowania.

¹⁵ ASO K, *Akta...*, *Protokół przesłuchania świadka Janusza Niemca*, t. 4, k. 631.

¹⁶ B. Gajewski, *Antoni Żubryd. Od legendy do dokumentów*, Sanok 1998, s. 43.

¹⁷ ASO K, *Akta...*, *Protokół przesłuchania świadka Janusza Niemca*, t. 4, k. 631..

¹⁸ AIPN Rz, *Charakterystyka...*, k. 4.

¹⁹ *Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944 – 1956. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Biuro „C”. Tajne, Warszawa 1964, przedruk Lublin 1991, s. 113.*

W październiku 1945 roku w Dąbrówce k. Sanoka w domu działacza endeckiego Józefa Kuczmy ps. „Ariel” odbyło się zebranie, któremu przewodniczył prezes SN z Sanoka Tadeusz Wojtowicz „Wilk”. Uczestniczyli w nim: z-ca inspektora Okręgu NSZ w Krośnie Walerian Ciupka²⁰ ps. „Warda”, Stanisław Surowiak²¹ ps. „Ursus”, Józef Kuczma oraz A. Żubryd i wszyscy dowódcy podległych mu oddziałów. Efektem tego spotkania była nominacja Stanisława Surowiaka na komendanta NSZ w powiecie sanockim. Jego zastępcą i dowódcą oddziałów bojowych został Antoni Żubryd²². Utworzono wtedy Samodzielny Batalion Operacyjny NSZ Kryptonim „ZUCH”, w skład którego jako kompanie weszły istniejące dotychczas grupy bojowe. Zastępcą Żubryda został Mieczysław Kocyłowski ps. „Czarny”²³.

Batalion składał się z trzech samodzielnych kompanii i dwóch plutonów, które operowały w określonych rejonach.

- I kompania pod dowództwem Franciszka Mandzelowskiego, a następnie Bronisława Bodziaka działała w powiatach sanockim i leskim. Obszar operacyjny kompanii ograniczały miejscowości: Sanok, Temeszów, Dobra, Rakowa i Łukawica. Żołnierze tej kompanii wywodzili się w większości z miejscowej ludności. Liczyła ona ok. 40-tu partyzantów, wśród których było kilku dezertersów z MO i WP. Najaktywniejszy okres w działalności tego oddziału przypada na drugą połowę 1945 roku. W sumie I kompania przeprowadziła ponad 20 akcji zbrojnych²⁴.

- II kompania pod dowództwem Edmunda Sawczyna operowała w powiatach krośnieńskim i sanockim. Rejon działania kompanii zamykały miejscowości: Krasna, Węglówka, Krościenko, Kobylany, Dukla, Zawadka Rymanowska i Tokarnia. W zasięgu działania kompanii była linia kolejowa Krosno-Sanok i kursujące nią pociągi, które kilkakrotnie atakowano. W składzie oddziału było najwięcej żołnierzy z okolic Rymanowa. Pozostali pochodzili z tere-

²⁰ Właściwie Walerian Nowosławski. AIPN Rz, *Charakterystyka...*, mikrofilm CHF-8-4.

²¹ W okresie okupacji był oficerem łącznikowym komendanta Obwodu AK Sanok Adama Winogradzkiego ps. „Korwin”. AIPN Rz, *Charakterystyka...*, k. 4.

²² AIPN Rz, *Charakterystyka...*, k. 4.

²³ M. Kocyłowski „Czarny”, *Byłem zastępcą...*, s. 31.

²⁴ AIPN Rz, *Charakterystyka...*, k. 14.

nów wschodnich oraz z rozbitego oddziału Mieczysława Bielca. Kompania współdziałała z samodzielnym plutonem Mariana Skiby, po rozbiciu którego przejęła partyzantów pozostałych z jego składu. Był to najliczniejszy oddział Batalionu, który dokonał ok. 50 akcji zbrojnych²⁵.

- III kompania pod dowództwem Stanisława Kossakowskiego, a następnie Kazimierza Kocyłowskiego działała w powiatach brzozowskim, sanockim i leskim. Jej obszar operacyjny ograniczały miejscowości: Krasna, Domaradz, Temeszów, Sanok, Łukawica, Olchowa i Tokarnia. Kompania liczyła ok. 50 żołnierzy. Jej trzon stanowili byli członkowie AK z placówek wiejskich i kilku partyzantów pochodzących z Sanoka. Uzupełnienie składu kompanii stanowili dezercerzy z MO i UB oraz 34. pp. z Sanoka. Był to najbardziej aktywny oddział Batalionu, który przeprowadził 70 akcji zbrojnych²⁶.

W sporadycznych przypadkach działania kompanii wykraczały poza wyznaczone im tereny operacyjne. Czasami jednostki bojowe Batalionu przemieszczały się też po obszarze powiatu przemyskiego, na terenie którego w zasadzie nie prowadzono akcji bojowych.

Dowódca Batalionu miał do swej dyspozycji 15-20 osobowy pluton. W jego skład wchodziła tzw. „Ochrona” licząca w zależności od aktualnego stopnia zagrożenia dowódcy 3-5 żołnierzy oraz kilkuosobowa grupa pod dowództwem Mieczysława Kocyłowskiego. Zadaniem tej sekcji było koordynowanie pracy siatki wywiadu i łączności, zaopatrzenie batalionu w broń i amunicję oraz wykonywanie zadań specjalnych (np. wyroki śmierci)²⁷. Część informatorów Batalionu ulokowana była w strukturach MO (Stanisław Car, Jan Cyganik, Adolf Piotrowski), UB (Władysław Landenfeld, Władysław Sęp), Straży Ochrony Kolei (Marian Czekański, Władysław Jurczyk) i WP (Antoni Doszko, Wincenty Rymaszewski). Dzięki ich pracy Żubryd był na bieżąco informowany o akcjach skierowanych przeciwko Batalionowi oraz znał personalia osób zaangażowanych w

²⁵ AIPN Rz, *Charakterystyka...*, k. 15.

²⁶ Tamże, k. 14.

²⁷ Tamże, k. 13.

rozpracowanie oddziału²⁸. Powyższa wiedza pozwalała mu organizować skuteczne akcje przeciwdziałające.

Pluton dowodzony bezpośrednio przez Żubryda wykonał samodzielnie ok. 25 ataków zbrojnych. Stacjonował on przeważnie we wsi Niebieszczany w pow. Sanok. Tu również zlokalizowany został sztab Batalionu, magazyn broni i zapasów żywności oraz prowizoryczny szpital polowy. Opiekę nad rannymi sprawowały dwie siostry zakonne i lekarz z Krosna – dr Lorenc. Niebieszczany stały się oparciem partyzantów. Stąd najczęściej Żubryd rozsyłał przez łączników rozkazy i polecenia do dowódców kompanii i tu przesyłane były meldunki i informacje z terenu. W Niebieszczanach odbywały się ponadto odprawy i narady dotyczące sytuacji Batalionu i poszczególnych kompanii²⁹.

Batalion podporządkowany był strukturom NSZ, a jego żołnierze przedstawiani przez propagandę komunistyczną jako przeciwnicy Polski i pospolici bandyci, walczyli w rzeczywistości o niepodległą Ojczyznę, gdyż komunizację Polski uznali za kolejną okupację. Batalion był świetnie zorganizowanym, karnym, niemal regularnym oddziałem militarnym³⁰. Przyjęta taktyka działania polegała na operowaniu niewielkimi, liczącymi od 15 do 30 partyzantów, grupami. Wykonywały one powierzone im zadania samodzielnie, a w razie potrzeby wzajemnie się wspierały. Szybko przemieszczały się z miejsca na miejsce, niespodziewanie atakowały i równie szybko znikwały. Ulubioną formą walki kompanii SBO NSZ były zasadzki. Nie wymagały one angażowania dużych sił, a pozwalały na osiąganie sukcesów bez poważniejszych strat. Celem zasadzek była likwidacja patroli MO i UB. Stały się one również jedną z form aprowizacji kompanii. W każdym pododdziale znajdowali się obserwatorzy i wywiadowcy. Ponadto Batalion dysponował siatką informatorów, w skład której wchodziłi mieszkańcy okolicznych miejscowości, pracownicy administracji państwowej, żołnierze WP, funkcjonariusze MO i UB. Jednostki bojowe SBO NSZ mogły liczyć na pomoc i wsparcie mieszkańców wielu podkarpackich wsi:

²⁸ Tamże, k. 30; CAW, zespół nr 101, t. 24, k. 16.

²⁹ AIPN Rz, *Charakterystyka...*, k. 13-14; mikrofilm CHF-8-6, CHF-8-7; *Akta kontrolno-śledcze w sprawie Duniewicza Bronisława i innych. Protokół przesłuchania podejrzanego Misiuk Dominika*, sygn. IPN-Rz-050/99, t. 2, k. 4.

³⁰ AIPN Rz, mikrofilm CHF-8-4, sygn. Sr-25/50.

Jędruszkowiec, Niebieszczan, Prusieka, Pobiedna, Jaćmierza, Bażanówki, Temeszowa, Górek, Trześniowa, Malinówki, Wróblika i innych. W każdej z tych miejscowości miał Batalion swoich sympatyków. Partyzanci czuli się tam bezpiecznie i pewnie, w razie potrzeby korzystali z kwater, byli żywieni i uzyskiwali od mieszkańców informacje o znaczeniu strategicznym. Wsie podejrzewane przez władze o sympatie do Żubryda były jednak bardziej represjonowane niż te, które wspierały UPA.

Sztab Batalionu utrzymywał łączność z Komendą Okręgu VIII NSZ do czasu jej rozbicia. Następnie, zdając sobie sprawę z konieczności posiadania oparcia politycznego, Żubryd zacieśnił kontakty z Radą WiN Brzozów. Już wcześniej Batalion współpracował z tzw. „Strażą” z Brzozowa i Sanoka, tj. patrolami bojowymi, którymi dysonowały Rady WiN.

W okresie formowania SBO NSZ Kryptonim „ZUCH” stopniowemu nasileniu ulegała walka komunistów z jedyną pozostałą w Polsce niezależną strukturą społeczną – Kościołem katolickim. Dążąc do normalizacji stosunków z władzami, Kościół zalecał księżom powstrzymywanie się od bezpośredniego zaangażowania w działalność konspiracyjnych organizacji zbrojnych. Pomimo tego wielu duchownych katolickich aktywnie wspomagało podziemie niepodległościowe, niekiedy nawet pełniąc posługę kapłańską w oddziałach bojowych. Na daleko idącą pomoc ze strony przedstawicieli Kościoła liczyć mógł również SBO NSZ. Plebanie i domy zakonne udzielały żołnierzom Batalionu schronienia, a czasami zamieniały się w izby chorych i rannych. Nieocenione usługi oddawały również w zakresie wywiadu. Oto sylwetki duchownych katolickich, którzy aktywnie współpracowali z Batalionem, często narażając się na represje i aresztowanie.

- **Ks. Piotr Bajek** – ur. 5 maja 1880 roku w Przewrotnem. Gimnazjum ukończył w Rzeszowie, a studia teologiczne odbył w Seminarium Duchownym w Przemyślu w latach 1900 -1904. Święcenia kapłańskie otrzymał 26 kwietnia 1904 roku. Pierwszymi placówkami, w których pracował, były wikariaty: w Pruchniku (1904-1905), Zaleszanach (1905-1906), Boguchwale (1906-1908), Domaradzu (1908-1910), Dylągowej (1910-1914) i Żurawicy (1914-1915). W ostatniej parafii od kwietnia 1915 roku do października 1916 roku pełnił funkcję administratora. Następnie był wikariuszem (1916-

1917) i administratorem (1917-1918) w Łowcach. W latach 1918-1920 był wikariuszem w Krzemienicy. Następnie pracował w charakterze ekspozyta w Königsau (Równe). Od stycznia 1922 roku był proboszczem w Dudyńcach. W okresie okupacji i po „wyzwoleniu” ściśle współpracował z podziemiem narodowym. W listopadzie 1945 roku sprawował eucharystię pogrzebową żołnierza SBO NSZ Michała Skoczółka ps. „Misiek”. Skoczółek, ranny w starciu z grupą pościgową, zastrzelił się w chwili, gdy zbliżyli się do niego funkcjonariusze UB. Ceremonię zakończyła salwa karabinowa. W 1948 roku ks. Bajek został odznaczony prawem noszenia rakiety i mantoletu. Zmarł 25 kwietnia 1973 roku w Pielni³¹.

- **Ks. Roman Hejnosz** – ur. 14 lipca 1908 roku w Budach Łańcuckich. Gimnazjum ukończył w Łańcucie, a studia teologiczne odbył w latach 1927-1932 w Seminarium Duchownym w Przemyślu. Świecenia kapłańskie otrzymał 19 czerwca 1932 roku. Następnie był wikarym w Strzyżowie (1932-1937), Jarosławiu (1937-1940) i Rzeszowie (1940-1945), gdzie aktywnie współpracował ze Stronnictwem Narodowym. Od 1945 roku pełnił funkcję administratora w Haczowie. Współpracował z oddziałem WiN Franciszka Woźniaka, a następnie z SBO NSZ Kryptonim „ZUCH”. Plebania była punktem kontaktowym. Ks. Hejnosz organizował zaopatrzenie kompanii w żywność, udzielał schronienia ściganym partyzantom oraz przechowywał rannego „Romka”. W latach 1952-1984 był proboszczem w Łętowni. 18 grudnia 1968 roku został odznaczony godnością kanonika oraz prawem noszenia rakiety i mantoletu. W 1975 roku został namiestnikiem honorowym Kapituły Kolegialnej w Jarosławiu. W 1984 roku przeszedł na emeryturę. Zmarł 24 kwietnia 1988 roku³².

- **Ks. Ignacy Kociak**, major, ps. „Wiara”, „Kot”³³, „Korpak”, „Bogusławski” – ur. 4 lipca 1908 roku w Słocinie, pow. Rzeszów. Był synem Marcina i Józefy z d. Wójcik. Do gimnazjum uczęszczał w Rzeszowie. Po ukończeniu Seminarium Duchownego w

³¹ Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu (dalej: AA Prz), *Tabele Służbowe „B”*; ASO K, *Akta...*, *Protokół przesłuchania świadka Mieczysława Kocyłowskiego*, t. 1, k. 48.

³² AA Prz, *Tabele służbowe „H”*; AIPN Rz, *Charakterystyka...*, mikrofilm CHF-8-6; J. F. Adamski, *Haczów. Gmina na Podkarpaciu*, Haczów 1997, s. 159.

³³ AIPN Rz, *Akta kontrolno śledcze w sprawie Duniewicza...*, t. 1, k. 32.

Przemyślu przyjął święcenie kapłańskie 16 czerwca 1932 roku w Katedrze Przemyskiej. Pierwszymi placówkami, w których pracował, były wikariaty: w Dubiecku (1932–1936), Jasionowie (1937) i Brzozowie (1937-1946). Od 1939 roku pełnił funkcję administratora w Brzozowie³⁴. Ks. Kociak poświęcił się szczególnie pracy charytatywnej, prowadził PCK i organizował materialną pomoc seminarium duchownemu, przeniesionemu tu na czas wojny z Przemyśla. Podczas okupacji niemieckiej, narażając się niejednokrotnie gestapo, ukrywał osoby ścigane, otaczał opieką rodziny aresztowanych i osadzonych w obozach koncentracyjnych, organizował pomoc dla przesiedleńców i uchodźców, współorganizował pomoc medyczną dla partyzantów. W lutym 1940 roku został zaprzysiężony przez por. Związku Walki Zbrojnej (ZWZ) Henryka Pilawskiego z Orzechówki³⁵. Z Ignacym Kociakiem ściśle współpracowała zatrudniona w brzozowskim Landkommisariacie Austriaczka Angela Mikulka³⁶. W razie potrzeby ks. Kociak wystawiał antydatowane metryki chrztu. Współpracował z Ośrodkiem Tajnego Nauczania prowadzonym przez Ojców Jezuitów w Starej Wsi. Wchodził również w skład tajnych Komisji Egzaminacyjnych, w tym Komisji egzaminującej uczniów Liceum Pedagogicznego. W jego mieszkaniu odbywały się tajne lekcje. Ks. Kociak aktywnie uczestniczył w staraniach mających doprowadzić do utworzenia w Brzozowie Szkoły Handlowej. Jako katecheta znalazł się później w gronie wykładowców tej szkoły. Szkoła Handlowa stworzyła młodzieży warunki jawnego kształcenia oraz tajnego uzupełniania wiadomości, a w pewnym stopniu chroniła uczniów przed wywozem do Niemiec do pracy przymusowej³⁷. Ks. Kociak przewodniczył również Powiatowej Radzie Opiekuńczej oraz utworzonemu w jej miejsce po wojnie Powiatowemu Komite-

³⁴ AA Prz, *Tabele służbowe „P”*.

³⁵ T. Balbus, K. Kaczmarek, *Ks. Ignacy Kociak (1908-1963)*, *Studia Rzeszowskie*, 8 (2000), s. 176.

³⁶ *Kościół katolicki w Brzozowskim i Sanockim 1939-1945*, t. 2, *Dekanaty*, red. J. F. Adamski, M. Lignowski, F. Oberc, T. Śliwa, Brzozów-Przemyśl 1992, s. 40; A. Piecuch, *Cena patriotyzmu*, *Brzozowskie Zeszyty Historyczne*, 11 (1999), s. 84.

³⁷ J. Draus, *Szkolnictwo w regionie brzozowskim w latach 1939-1944*, w: *Brzozów. Zarys monograficzny*, red. J. F. Adamski, Brzozów 1990, s. 444, 451, 454, 455.

towi Opieki Społecznej³⁸. Po „wyzwoleniu” działał w strukturach konspiracyjnego SN. Jednocześnie ściśle współpracował ze strukturami WiN-u i pełnił funkcję kapelana Obwodu Brzozów Młodzieży Wielkiej Polski. Aktywnie współpracował z odradzającym się harcerstwem. Od 1946 roku był prezesem Zarządu Powiatowego SN w Brzozowie³⁹ oraz sprawował z ramienia Okręgu VIII NSZ nadzór zwierzchni nad SBO NSZ Kryptonim „ZUCH”⁴⁰. Pewnego ranka we wrześniu 1946 roku został poinformowany w kościele, że w plebanii czekają na niego funkcjonariusze UB. Ks. Kociak nie wrócił już do swego mieszkania, lecz poszedł do pobliskiej apteki dr. Zacharskiego, skąd później udał się na przełaj polami do oo. Jezuitów w Starej Wsi. Znalazł schronienie w domu zakonnym. Następnie ukrywali go oo. Jezuici w Orzechówce i Zakopanem. Ścigany przez organy bezpieczeństwa przeniósł się na Ziemię Zachodnie. Zmienił wtedy nazwisko na Pawlikiewicz. 22 listopada 1946 roku otrzymał wikariat w parafii Świętych Stanisława i Doroty we Wrocławiu, skąd 3 lutego 1947 roku został odwołany na równorzędne stanowisko do parafii Świętego Bonifacego. 10 marca 1947 roku, korzystając z ogłoszonej amnestii, ujawnił swoją działalność konspiracyjną. 1 sierpnia 1947 roku przeszedł w charakterze administratora do parafii Świętych Jakuba i Krzysztofa na Psim Polu. Często udzielał schronienia księżom, którym groziło aresztowanie przez UB. 27 listopada 1948 roku został mianowany dziekanem Dekanatu Wrocław-Wschód. W tych latach był także prezesem spółdzielni kapłańskiej „Unitas”, w której parafie zaopatrywały się w artykuły kościelne i liturgiczne. 22 października 1950 roku został aresztowany. Był maltretowany w celu wymuszenia przyznania się do współdziałania ze Stanisławem Wojtowiczem⁴¹. Ks. Pawlikiewicz doprowa-

³⁸ A. Meissner, *Odbudowa szkolnictwa w powiecie brzozowskim (1944-1950)*, w: *Brzozów...*, s. 473.

³⁹ *Informator...*, s. 97.

⁴⁰ AIPN Rz, *Akta kontrolno-śledcze w sprawie Duniewicza...*, t. 1, k. 32.

⁴¹ Ppor. Stanisław Wojtowicz ps. „Rota” (1924-1987) – członek AK, WiN, później śledczy PUB w Brzozowie. Współdziałał z podziemiem politycznym, uprzedzając o planowanych akcjach i aresztowaniach. Przekazał kierownictwu WiN listę 218 osób przeznaczonych do aresztowania oraz listę 28 konfidentów UB. Wojskowy Sąd Rejonowy w Rzeszowie skazał Wojtowicza na 12 lat pozbawienia wolności i przepadek mienia w stopniu całkowitym. Karę odbywał w Rzeszowie, Krakowie, Sztumie i Wiśniczu. Urlopowany w 1954 roku w celu leczenia urazów

dzony na salę sądową zaprzeczył nie tylko kontaktów, ale i znajomości z ppor. Wojtowiczem⁴². W odrębnym procesie ks. Pawlikiewicz został 27 czerwca 1952 roku skazany na 12 lat pozbawienia wolności „za udział w nielegalnej organizacji WiN”⁴³. Przebywał w więzieniach w Rzeszowie i Raciborzu. Wolność odzyskał w końcu listopada 1954 roku. Po urlopie zdrowotnym, 2 czerwca 1955 roku został mianowany administratorem parafii w Rogoźnicy k. Strzegomia. Abp Bolesław Kominek po objęciu rządów w archidiecezji wrocławskiej powołał ks. Pawlikiewicza z dniem 3 stycznia 1957 roku na stanowisko referenta finansowego Kurii Arcybiskupiej, a 23 marca 1957 roku mianował go rektorem, czekającego na odbudowę ze zniszczeń wojennych, kościoła Świętego Krzyża we Wrocławiu. Dzięki niemu wiele budynków kurialnych i kościołów oddano do użytku zgodnie z przeznaczeniem. Za liczne zasługi na polu duszpasterskim i administracyjnym bp Kominek mianował ks. Pawlikiewicza z dniem 1 stycznia 1958 roku kanonikiem gremialnym Kapituły Metropolitalnej. W maju 1963 papież Jan XXIII nadał mu godność szambelana tajnego. Dziełem ks. Pawlikiewicza jest także dokończenie odbudowy kościoła NMP w Piasku we Wrocławiu oraz organizacja Księgarni Archidiecezjalnej. Znany z przedsiębiorczości i dobrej organizacji został powołany do Podkomisji Mieszanej Episkopatu i Rządu w sprawach dotyczących Ziem Zachodnich. Liczne prace, obowiązki i zmartwienia spowodowały, że w 1962 roku zapadł poważnie na zdrowiu. Mimo to brał udział w uroczystościach nawiedzania kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej w parafiach archidiecezji wrocławskiej. Z tej okazji 24 maja 1963 roku wygłosił okolicznościowe kazanie w Lubomierzu k. Lwówka Śląskiego. Po wygłoszeniu kazania nagle zasłabł i umarł na stop-

spowodowanych okrutnym śledztwem, został ostatecznie zwolniony pod koniec 1956 roku. A. Piecuch, *Cena...*, s. 70.

⁴² A. Piecuch, *Sylwetki ludzi brzozowskiego Podziemia SZP, ZWZ, NOW, AK, WiN*, Brzozowskie Zeszyty Historyczne, 12 (2000), s. 43-46.

⁴³ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu, *Akta kontrolne śledztwa I. Kociaka i in.*, sygn. 1001/III, t. 1-2; *Wyrok WSR w Rzeszowie z 27 VI 1952r.*, sygn. SR. 53/52.

niach ambony. Uroczysty pogrzeb odbył się 27 maja 1963 roku we Wrocławiu⁴⁴.

- **Ks. Jakub Mikoś** – ur. 22 lipca 1887 roku w Golcowej. Gimnazjum ukończył w Sanoku, a studia teologiczne odbył w latach 1909-1913 w Przemyślu. Następnie był wikarym w Ulanowie (1913-1915) i Sędziszowie (1916). W późniejszym okresie pełnił funkcję kapelana więziennego w Sanoku, będąc równocześnie tymczasowym katechetą w Szkole Powszechnej Męskiej⁴⁵. 10 października 1927 roku został odznaczony godnością kanonika. W okresie okupacji i po wojnie był duszpasterzem struktur niepodległościowych. Wystawiając fałszywe metryki chrztu pomagał zdekonspirowanym partyzantom w zdobyciu nowej tożsamości. Taką metrykę sporządził również dla Antoniego Żubryda. Dokument ten został jednak przejęty przez funkcjonariuszy UB i ks. Mikoś zagrożony aresztowaniem musiał uciekać z Sanoka. Wyjechał na Ziemię Zachodnie. Był proboszczem w parafii Jelcz. Z powodu choroby zrezygnował z probostwa i powrócił do Sanoka, gdzie zmarł⁴⁶.

- **Ks. Stefan Misiąg** – ur. 5 sierpnia 1909 roku w Świętoniowej w rodzinie Andrzeja i Anny z d. Bichówka. Gimnazjum ukończył w Łańcucie, a studia teologiczne odbył w latach 1927-1932 w Seminarium Duchownym w Przemyślu. Święcenia kapłańskie otrzymał 19 czerwca 1932 roku w Przemyślu. Następnie był wikarym w Wołkowi (1932-1935), Krościenku Wyżnym (1935-1936) i Malinówce (1936). W tej ostatniej parafii pełnił w latach 1936-1949 funkcję administratora. W 1940 roku zdał egzamin konkursowy na proboszcza⁴⁷. Ks. Misiąg od początku okupacji niemieckiej działał w strukturach konspiracyjnych SZP-ZWZ. Przy pomocy łącznika Michała Prajsnera utrzymywał ścisły kontakt z komendantem brzozowskiego Obwodu ZWZ – Ignacym Wanicem ps. „Jaksa”. Poszu-

⁴⁴ J. Pater, *Pawlikiewicz Ignacy*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989*, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 212-213; *Wspomnienie pośmiertne śp. Ks. Ignacy Pawlikiewicz*, *Wrocławskie Wiadomości Kościelne*, 8-9 (1963), s. 183-190; W. Szetelnicki, *Kapituła metropolitalna we Wrocławiu w latach 1952-1993*, Wrocław 1994, s. 81, 84, 87, 89; Archiwum Kurii we Wrocławiu, *Akta personalne*, sygn. 543.

⁴⁵ Antoni Żubryd był uczniem ks. Mikosia.

⁴⁶ AA Prz, *Tabele służbowe „M”*; *Kościół katolicki w Brzozowskim...*, s. 284, 300.

⁴⁷ AA Prz, *Tabele służbowe „M”*.

kiwany przez gestapo, ks. S. Misiąg od wiosny 1942 roku ukrywał się w Świętochowej w powiecie Przeworsk. Do Malinówki powrócił po wycofaniu się Niemców z tego terenu. Bezpośrednio po objęciu probostwa nawiązał współpracę z organizującą się konspiracją WiN. Na prośbę zamieszkałego w Jabłonicy Polskiej mjr. Franciszka Woźniaka wyraził zgodę na ukrycie w kościele pochodzącej ze zrzutów broni poakowskiej⁴⁸. Zamaskowany na furmance ładunek przywiózł Edward Rysz z Haczowa, a mieszkanki Malinówki - Paulina Szuba (gospodyni księdza), Bronisława Rachwał (pomocnica gospodyni) i Julia Czubska - ukryły broń w kościele⁴⁹. W innej części świątyni ukryto w 1946 roku sztandar I. Drużyny Harcerzy im. Romualda Traugutta z Brzozowa⁵⁰. Ks. Misiąg pomagał również Antoniemu Żubrydowi i jego partyzantom⁵¹. Na plebanii ukrywał i leczył ранego Romana Michalaka ps. „Kleryk”⁵². W 1949 roku magazyn broni w Malinówce został wykryty przez funkcjonariuszy PUBP z Brzozowa, a osoby, które brały udział w ukryciu broni, aresztowano. Po brutalnym śledztwie E. Rysz i P. Szuba zostali skazani na kary po 10 lat pozbawienia wolności, a B. Rachwał na 5 lat pozbawienia wolności. Ostrzeżony w porę ks. Misiąg ukrywał się aż do października 1956 roku w specjalnie skonstruowanym schowku w domu Anieli i Ludwika Wojnarów, w przysiółku Koźliniec. Brzozowskie UB, dążąc do wykrycia miejsca pobytu księdza, terroryzowało i zastraszało mieszkańców Malinówki. Patriotyczna i solidarna postawa całej parafii uniemożliwiła odnalezienie proboszcza. Po „odwilży” w 1956 roku ks. Misiąg zgłosił się do amnestii⁵³. W *Tabelach służbowych* Archidiecezji Przemyskiej, w kartotece ks. Misiąga, od 15 października 1949 roku do 30 kwietnia 1956 roku wpisano „urlop zdrowotny”. Następnie był kapelanem sióstr Klawerianek w Krośnie (1956-1958), administratorem w Humniskach

⁴⁸ *Brzozowskie Zeszyty...*, 12 (2000), s. 97.

⁴⁹ J. F. Adamski, *Haczów...*, s. 107.

⁵⁰ Tamże, s. 109.

⁵¹ ASO K, *Akta...*, *Protokół przesłuchania świadka Michała Prajsnara*, t. 1, k. 57; *Protokół przesłuchania świadka Stanisława Najbara*, t. 2, k. 236; *Protokół przesłuchania świadka Teresy Pawłów*, t. 1, k. 169-170; *Protokół przesłuchania świadka Stanisława Najbara*, t. 2, k. 236.

⁵² AIPN Rz, *Charakterystyka...*, mikrofilm CHF-8-3.

⁵³ ASO K, *Akta...*, *Protokół przesłuchania świadka Jana Kielara*, t. 1, k. 99-100; J. F. Adamski, *Haczów...*, s. 107-108.

(1958-1964) i w Futomie (1964-1972). 18 grudnia 1968 roku został odznaczony godnością kanonika oraz prawem noszenia rakiety i mantoletu. Zmarł w 1972 roku⁵⁴.

- **Ks. Jan Szul** – ur. 18 kwietnia 1907 roku w Posadzie Dolnej, s. Antoniego. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1931 roku we Lwowie. Od 1933 roku był wikarym w Iwanówce, a następnie proboszczem w Toporowie w dekanacie Busko w diecezji lwowskiej. Pod koniec wojny przebywał w Rymanowie. W 1945 roku został proboszczem we Wróbliku Królewskim. Aktywnie współpracował z SBO NSZ Kryptonim „ZUCH”, udzielając schronienia partyzantom. Zagrożony aresztowaniem wyjechał na Ziemię Zachodnie. Od 1946 roku był administratorem w parafii Stare Bogaczowice z siedzibą w Górnych Sadszach pow. Wałbrzych. W 1955 roku przeszedł na emeryturę, pozostając w parafii w charakterze rezydenta. Zmarł 21 października 1988 roku we Wrocławiu⁵⁵.

- **Ks. Władysław Janowicz**, ur. 29 listopada 1886 roku w Wilnie. Był synem Józefa i Eufrozymy z d. Dziubińska. Ojciec był stolarzem, a matka zajmowała się domem. Szkołę powszechną ukończył w 1898 roku w Wilnie. Tam też w 1906 roku ukończył gimnazjum klasyczne i zdał z wyróżnieniem maturę. Ubiegał się o przyjęcie na medycynę w Moskwie, jednak z powodu nadmiaru kandydatów nie został przyjęty. Przez rok pracował w charakterze wychowawcy w wileńskiej bursie. Następnie zapisał się na Uniwersytet Jagielloński, na wydział medycyny. Po roku przerwał studia i powrócił do Wilna. Ponownie zaangażował się w pracę wychowawczą. Był m. in. wychowawcą Michała Sopoćki, spowiednika św. Faustyny Kowalskiej. Po namowach swego przyjaciela, Józefa Żmitrowicza, powrócił do Krakowa w celu kontynuowania studiów. Jednak po spotkaniu z ks. Bronisławem Markiewiczem w Miejscu Piastowym ponownie rezygnuje ze studiów i postanawia pomagać mu w

⁵⁴ AA Prz, *Tabele służbowe „M”*.

⁵⁵ *Schematismus Archidioecesis Leopoliensis Ritus Latini*, Lwów 1936, s. 184; *Schematyzm Archidiecezji Wrocławskiej*, 1979, oprac. J. Mandziuk, J. Pater, Wrocław 1979, s. 405; AA Prz, *Wykaz księży z obcych diecezji i zakonów, którzy przebywali w latach 1939-45 na terenie diecezji*, (rękopis), w: *Rocznik Diecezji Przemyskiej Ob. Łac. 1938*, s. 216e; *Parafia Rymanów*, w: *Diecezja Przemyska Ankieta z lat wojny 1939-45*, k. 1; *Spis księży Administracji Lwowskiej 1948 r.*, k. 10; AIPN Rz, *Charakterystyka...*, mikrofilm CHF-8-7.

dziele wychowawczym. 1 października 1910 roku przyjęto go do Towarzystwa „Powściągliwość i Praca”. Po śmierci ks. Markiewicza, kierował tą organizacją jako zastępca przełożonego Towarzystwa, ks. Walentego Michutki, który przebywał w USA. W okresie I wojny światowej pełnił funkcję dyrektora placówki w Miejscu Piastowym. 29 maja 1922 roku, w wieku 36 lat przyjął święcenia kapłańskie. W okresie tym współorganizował w placówce Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, które przekształcono następnie w Stowarzyszenie Młodzieży Katolickiej. 29 września 1923 roku w Pawlikowicach k. Wieliczki rozpoczął działalność pierwszy regularny nowicjat. Magistrem, pod przewodnictwem którego kandydaci odbywali swoje przygotowanie formacyjne, został ks. Władysław Janowicz. Pierwszy ukończył nowicjat ks. Wojciech Nierychlewski, męczennik z okresu II wojny światowej, a drugi – michalicki męczennik ks. Władysław Błądziński. W tym czasie ks. Janowicz był również nauczycielem w Prywatnym Gimnazjum Ogólnokształcącym im. ks. Bronisława Markiewicza. 8 grudnia 1927 roku dwudziestu siedmiu profesorów o ślubach czasowych złożyło pierwszy raz w historii wspólnoty profesję wieczystą. Wśród tego grona pierwszych michalitów był Władysław Janowicz. Obradująca na przełomie września i października 1933 roku trzecia kapituła powierzyła ks. Janowiczowi urząd asystenta generalnego. Po śmierci ks. Antoniego Sobczaka kierował od 16 kwietnia 1940 roku zgromadzeniem do czasu zwołania kapituły. Następnie w dniu 16 lipca 1940 roku został wybrany generałem wspólnoty. W okresie okupacji był również nauczycielem w Prywatnej Szkole Kupiecko-Zawodowej w Miejscu Piastowym oraz brał udział w tajnym nauczaniu w Miejscu Piastowym i w Pawlikowicach. Ścisłe współpracował z podziemiem niepodległościowym. Za jego wiedzą w klasztorze często kwaterowali partyzanci. Od połowy 1944 roku do wiosny 1945 roku w Zakładzie ukrywał się pluton bojowy AK⁵⁶, a następnie pluton NSZ⁵⁷. Ks. Janowicz kierował wspólnotą do 1952 roku, kiedy to był świadkiem upaństwowienia przez władze PRL-u placówek wychowawczych bł. Bronisława Markiewicza. Po skończeniu kadencji brał czynny

⁵⁶ *Diecezja przemyska w latach 1939-1945*, t. 3, *Zakony*, red. J. Draus, J. Musiał, Przemysł 1990, s. 440.

⁵⁷ AIPN Rz, *Akta kontrolno-śledcze w sprawie Duniewiczza...*, t. 2, k. 4.

udział w opracowaniu w 1955 roku drugich michalickich konstytucji. Zmarł w szpitalu w Krośnie 12 kwietnia 1956 roku⁵⁸.

- **M. Aniela Ostrowska**, ur. 7 maja 1908 roku w Borkach k. Ostrołęki. Jej rodzice, Jan i Maria z d. Kot, zajmowali się rolnictwem. Aniela była jedną z czterech córek, z których najmłodsza zmarła wkrótce po urodzeniu. Jan Ostrowski wyjechał do pracy w USA i tam zmarł. Po wyjeździe ojca rodzinę utrzymywał dziadek, a matka z córkami pomagały w pracy na roli. We wsi, która znajdowała się pod zaborem rosyjskim, nie było polskiej szkoły. Funkcjonowało jednak zorganizowane kształcenie dzieci w zakresie nauki czytania, pisania, podstaw matematyki oraz religii. Aniela okazała się na tyle zdolna, że kiedy miała 12 lat, miejscowy kapłan polecił jej przygotowanie dzieci do I-ej Komunii Świętej. 1 sierpnia 1921 roku ciotka s. Rozalia Kot przywiozła Anielę do Miejsca Piastowego. W wieku 13 lat została wychowanką Zakładu, dzięki czemu mogła ukończyć szkołę powszechną. Równocześnie pomagała w pracach domowych i przy budowie Domu Macierzystego. 8 grudnia 1924 roku poprosiła o przyjęcie do Zgromadzenia. Nowicjat rozpoczęła jednak dopiero po zatwierdzeniu Zgromadzenia (21 sierpnia 1928 roku). Po dwóch latach wraz z 48 siostrami złożyła pierwsze śluby zakonne, a po trzech, została profeską wieczystą. Od początku pobytu w Zgromadzeniu s. Aniela była nauczycielką i wychowawczynią dzieci. Od 1924 roku pracowała w Ochronce dla małych dzieci w Miejscu Piastowym. W latach 1936-1939 uzupełniała swoje wykształcenie w Krakowie i we Lwowie. Ukończyła Gimnazjum Ogólnokształcące i Studium Pedagogiczne Pracy Społecznej. Od 1939 roku kontynuowała pracę w charakterze nauczycielki w prywatnej szkole powszechnej zorganizowanej w obrębie Domu Dziecka w Miejscu Piastowym⁵⁹. Szkoła ta funkcjonowała oficjalnie i podlegała wizytacji władz niemieckich. Nauka odbywała się według programu zatwierdzonego przez władze okupacyjne, jednak w tajemnicy dzieci uczyły się języka polskiego i historii Polski. A. Ostrowska prowadziła drużynę harcerską oraz sprawowała opiekę nad

⁵⁸ M. A. Różański, *Historia Wspólnot Michalickich*, t. 1, Marki 2005, s. 12, 51, 94, 95, 97, 104, 109, 127-131, 133, 138, 139.

⁵⁹ Archiwum Zgromadzenia Sióstr Świętego Michała Archanioła w Miejscu Piastowym (dalej: AZSSMA MP), T. Furman, *Wspomnienie - Śp. M. Aniela Ostrowska*.(Mps), s. 2-5.

chórem i teatrykiem, a od 1944 roku pełniła funkcję kierowniczki szkoły⁶⁰. W okresie okupacji aktywnie współpracowała ze strukturami AK, a po 1944 roku z odradzającym się podziemiem niepodległościowym⁶¹. W latach 1943-1949 s. Aniela wykonywała obowiązki przełożonej domu i kierowniczki Domu Dziecka w Miejscu Piastowym⁶². 8 listopada 1947 roku została wybrana przez kapitułę przełożoną generalną. Siostra A. Ostrowska nie spełniała jednak wymogów prawa kanonicznego (odpowiedni wiek) i dlatego wybory powtórzono. Przełożoną została m. Anna Jarosz, a zastępczynią s. Aniela Ostrowska. Kapituła z 1953 roku ponownie wybrała obie siostry na te stanowiska⁶³. W latach 1947-1959 A. Ostrowska pełniła ponadto funkcje asystentki i ekonomki generalnej Rady Generalnej Zgromadzenia. W tym okresie w dalszym ciągu była przełożoną domu i prowadziła księgowość Domu Dziecka. Od 16 lipca 1959 roku do 16 lipca 1965 roku pełniła funkcję przełożonej generalnej Zgromadzenia. Po zakończeniu kadencji, od 1 września 1965 roku do 1968 roku, była przełożoną domu w Miejscu Piastowym i radną generalną. W latach 1969-1970 pełniła również funkcję wychowawczynie postulantek. Po pięćdziesięciu latach życia w Domu Generalnym, w 1970 roku matka Aniela wyjechała do Radomia, gdzie we wspólnocie Radom - Rwańska przez 10 lat pełniła funkcję przełożonej. Następnie po rocznym pobycie w Miejscu Piastowym była od 1981 roku przełożoną wspólnoty w Toruniu. Ze względu na stan zdrowia poprosiła jednak o zmianę pracy i z dniem 30 sierpnia 1984 roku została przeniesiona do Miejsca Piastowego. Ważnym wydarzeniem w życiu Anieli Ostrowskiej było rozpoczęcie procesu kanonizacyjnego m. Anny Kaworek (2 grudnia 1993 roku), w którym zeznawała jako świadek naoczny. Matka Aniela zeznawała ponadto w procesach kanonizacyjnych ks. bpa Piotra Gołębiowskiego i s. Marii Kalb ze Zgromadzenia Sióstr Duchaczek. Ostatni okres życia m. Anieli naznaczony był cierpieniami fizycznymi. Po długiej chorobie zmarła 13 marca 2003 roku. Pogrzeb odbył się 15 marca w Miejscu Piastowym. Eucharystia po-

⁶⁰ *Diecezja przemyska...*, s. 455.

⁶¹ AIPN Rz, *Akta kontrolno-śledcze w sprawie Duniewicza...*, t. 2, k. 4.

⁶² AZSŚMA MP, T. Furman, *Wspomnienie...*, s. 5.

⁶³ M. A. Różański, *Historia...*, s. 191-192.

grzebowa była sprawowana pod przewodnictwem ks. abpa Ignacego Tokarczuka⁶⁴.

- **M. Antonina Zglińska**, ur. 21 października 1878 roku w Niedźwiedziu, pow. Wąbrzeźno na Pomorzu. Rodzicami jej byli Szymon i Teofila z d. Dywińska. Ojciec był stelmachem w majątku dworskim. W 1892 roku ukończyła 8-klasową szkołę niemiecką, a następnie kurs krawiecki. Po ukończeniu 18-tego roku życia zapragnęła wstąpić do zgromadzenia zakonnego, ale pod zaborem pruskim nie było polskich zakonnicek, a do niemieckich – jak sama o tym pisze w swoich wspomnieniach – „nie miała powołania”⁶⁵. Gdy dowiedziała się o polskich siostrach błogosławionego Honorata Koźmińskiego z Nowego Miasta ukrytych w Jabłonowie, wstąpiła do nich. Tam też dowiedziała się o Miejscu Piastowym. Po zlikwidowaniu „domku” sióstr zwanych potocznie skrytkami, za zgodą rodziców, 17 stycznia 1902 roku udała się do Grabowca, a stamtąd razem z Julią Morawską przyjechała 4 maja do Miejsca Piastowego. Szybko weszła w tryb życia na plebanii i związała się ze środowiskiem. Ks. Markiewicz był dla niej od samego początku wzorem samozaparca, ubóstwa, modlitwy i zjednoczenia z Bogiem. Drugą osobą, która wywierała na nią wpływ, była s. Anna Kaworek. Pierwszym jej obowiązkiem było szycie rzeczy nowych i naprawianie starych. Utrzymywała też porządek na plebanii, rąbała drwa na opał, paliła w piecu, obsługiwała gości. W czasie choroby Ojca Założyciela pielęgnowała go, była przy jego śmierci. Z czasem objęła pracę w ogrodzie i przy nowym domu. Przez krótki czas, od 1905 roku, pracowała w Rzeszowie, w Schronisku św. Zyty⁶⁶, a następnie w Branszczyku, pow. Wyszaków, gdzie siostry prowadziły ochronkę. Przez 10 miesięcy w roku 1925, razem z drugą siostrą, odbyła długą drogę po kweście – od Wadowic po Łomżę. Przed zatwierdzeniem Zgromadzenia, na które czekała 26 lat, była mistrzynią kandydatek do życia zakonnego. Przez kilka lat pełniła posługę zakrystianki w kaplicy domowej. Po śmierci m. Anny Kaworek A. Zglińska została 21 marca 1937 roku wybrana przełożoną gene-

⁶⁴ AZSŚMA MP, T. Furman, *Wspomnienie...*, s. 1, 5-9.

⁶⁵ Tamże, *Wspomnienia Matki Antoniny Zglińskiej, Kwestionariusz*, teczka 1, poz. 4.

⁶⁶ M. A. Różański, *Historia...*, s. 172.

ralną⁶⁷. Urząd ten pełniła przez 10 lat. Kadencja m. Antoniny przypadała na trudny okres drugiej wojny światowej i pierwsze lata reżimu komunistycznego. Przez Miejsce Piastowe przechodziła linia frontu, a w domu głównym kwaterowały wojska niemieckie (1943) i radzieckie (1945). Za aprobatą m. A. Zglińskiej ks. Tadeusz Podchorecki – michalita – zaangażował do pracy konspiracyjnej 10 sióstr, z których 4 zostały zaprzysiężone jako żołnierze AK⁶⁸. Zgodnie z wolą przełożonej generalnej aktywna współpraca sióstr z podziemiem niepodległościowym trwała również po 1944 roku⁶⁹. Boleśnym przeżyciem dla niej i całego zgromadzenia było wywłaszczenie sióstr z placówek na Wschodzie (Winiatyńce, Lwów, Truskawiec), likwidacja placówek pracy (Berteszków, Działkowicze) oraz wysiedlenie okresowe sióstr z Przytyka i Wielopola. Mimo tych trudności m. Antonina troszczyła się o lepsze przygotowanie dydaktyczne i pedagogiczne sióstr wychowawczyń i nauczycielek. Za jej kadencji Zgromadzenie objęło pięć domów dziecka (Jasło, Jastrząb, Trzemiętowo, Radom Grodzka i Radom Sienna), oraz trzy przedszkola (Szydłowiec, Mrocza, Radom Sienna). W Domu Dziecka w Miejscu Piastowym podwoiła się liczba dziewczynek, dla których, mimo okupacji hitlerowskiej, funkcjonowała szkoła powszechna i - zaraz po wojnie - gimnazjum. Po złożeniu urzędu w 1947 roku powróciła do pracy w ogrodzie. Przed śmiercią chorowała około dwóch lat. Ostatniej absolucji udzielił jej ks. Władysław Janowicz. Zmarła 4 kwietnia 1955 roku⁷⁰.

Opisane powyżej sylwetki duchownych katolickich wspierających Batalion nie wyczerpują listy księży pomagających podziemiu niepodległościowemu i bezpośrednio SBO NSZ Kryptonim „ZUCH”. Są to charakterystyki osób, które zaangażowały się w walkę po stronie przeciwników komunistów w sposób aktywny, stawiając na szali własną wolność, a niekiedy i życie. Należy przyjąć, że w omawianym okresie na terenie działania Batalionu w akcję pomocy or-

⁶⁷ R. Dziewit, *Zgromadzenie Sióstr Świętego Michała Archanioła w latach 1939-1945*. AZSŚMA MP, mps., s. 2.

⁶⁸ Tamże, s. 7.

⁶⁹ AIPN Rz, *Akta kontrolno-śledcze w sprawie Duniewicza...*, t. 2, k. 4.

⁷⁰ C. Niezgoda, *Matka Anna Kaworek wśród swoich*, Marki-Struga 1997, s. 208-209; E. W. Japoł, *W służbie najuboższym. Zgromadzenie Sióstr św. Michała Archanioła i jego działalność*, Marki 2003, s. 95-96.

ganizacjom niepodległościowym zaangażowana była większość społeczności katolickiej.

Efektom walki SBO NSZ z narzuconym ustrojem była likwidacja 57 komunistów – funkcjonariuszy UB, MO, członków PPR, żołnierzy komunistycznego WP, konfidentów UB i żołnierzy sowieckich. Rozbrojono 40 Posterunków MO i oddziałów WP oraz dokonano 85 rekwizycji⁷¹. WUBP w Rzeszowie przypisywał Batalionowi przeprowadzenie w latach 1945 - 1946 ok. 165 akcji zbrojnych. W ewidencji Urzędu znalazło się 269 członków oddziału i 72 osoby podejrzane o współpracę z partyzantami⁷².

Siły zmobilizowane do walki z Batalionem przeprowadziły łącznie ponad 35 operacji zbrojnych, w wyniku których zabito 23 członków oddziału, aresztowano 115 i zdobyto 110 jednostek broni palnej. Sądy wojskowe i powszechne skazały 6 z nich na kary śmierci, a 79 na kary więzienia⁷³.

Faktycznym kresem istnienia oddziału była jednak dopiero śmierć dowódcy. 24 października 1946 roku agent UB Jerzy Vaulin w lesie na drodze k. wsi Malinówka zastrzelił Żubryda i jego żonę⁷⁴. Od tego dnia likwidacja oddziału postępowała bardzo szybko. Już w listopadzie 1946 roku ustała łączność pomiędzy grupami pozostałymi po rozbitych kompaniach. Większość partyzantów ujawniła się po ogłoszeniu w lutym 1947 roku amnestii⁷⁵, uznając ją za okazję do zakończenia walki i powrotu do normalnego życia. Do ujawnienia się namawiała usilnie propaganda rządowa i wszystkie instytucje władzy, obiecując bezpieczeństwo i pomoc w podjęciu pracy. Część członków oddziału wyjechała na Ziemie Odzyskane. Jedni i drudzy nie uniknęli represji. W ciągu kilku lat prawie wszyscy zostali aresztowani. Pozostali walczyli w małych grupach do końca

⁷¹ A. Zagórski, *Żubryd Antoni*, ps. „Orłowski”, „Zuch” - *Materiały do Słownika Biograficznego Uczestników Walk z komunizmem (Biogramy)*, Zeszyty Historyczne WiN, 5 (1995), s. 215.

⁷² Z. Nawrocki, *PUBP w Krośnie w latach 1944 1956. Pierwsze lata działalności*, *Dzieje Podkarpacia*, 7 (2003), s. 58.

⁷³ Z. Nawrocki, *PUBP w Krośnie...*, s. 58; AIPN Rz, *Charakterystyka...*, k. 28.

⁷⁴ Z. Nawrocki, *Zamiast wolności. UB na Rzeszowszczyźnie 1944 - 1949*, Rzeszów 1998, s. 171.

⁷⁵ CAW, sygn. 1877/10/52, k. 81; *Arkusze Informacyjny Komendy Milicji Obywatelskiej Woj. Rzeszowskiego* podaje, że „z amnestii skorzystało 174 członków bandy”. ASO K, t. 1a, k. 173.

1947 roku. W bojach z nimi polegli m. in. w końcu 1946 roku funkcjonariusze MO Stanisław Kostulski i Leopold Kozłowski⁷⁶, a 2 czerwca 1947 roku żołnierz WP Jan Siedlecki⁷⁷. Ścigani przez UB partyzanci ginęli w walce lub po zatrzymaniu umieszczani byli w aresztach. Komunistyczne sądy orzekały wobec nich kary wieloletniego więzienia. Ostatnich żołnierzy SBO NSZ aresztowano jednak dopiero zimą 1950 roku w Mrzygłodzie⁷⁸.

SUMMARY

The Catholic of Latin rite in Przemyśl area clergy towards the activity of the Independent Battalion of the National Army called „ZUCH” (1945 – 1947)

During the occupation, there were plenty of Armia Krajowa's outposts in the area of Sanok and its neighbourhood. After the “liberation” some of the AK members disclosed themselves to the Russian authorities. They were either repressed or incorporated into Polish Army. The others, however, left the country or decided to fight against the Communists. In the summer of 1945 there was a reactivating of some AK outposts. A large number of anti Communist groups came into being. In June 1945 Antoni Żubryd - the leader of most military groups in Karpaty region escaped from regional security office. He also created a troop subordinated to National Army. The troop consisted of three independent companies and two platoons- more than 200 soldiers altogether.

SBO NSZ troops were given help and support not only by quite a large number of people of Karpaty region but also by catholic priests. The most active ones were: Piotr Bajek, Roman

⁷⁶ M. Jarosz, *Księga Poległych*, Sanok 1998, s. 122.

⁷⁷ Tamże, s. 108.

⁷⁸ A. Romaniak, *Wstęp*. W: M. Kocyłowski, *Byłem zastępcą...*, s. 6.

Hejnosz, Ignacy Kociak, Jakub Mikoś, Stefan Misiąg, Jan Szul, Władysław Janowicz and nuns: Aniela Ostrowska i Antonina Zglińska.

The list of the clergy is not finished. Those were people who actively took part in a fight against Communists. They risked their freedom and lives. Needless it to say, most of the catholic community was engaged in this action.